

СЕРІЯ «ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДИВ»

Книжка вийшла за підтримки

[Почитати опис, рецензію і купити можна на сайті nashformat.ua](http://nashformat.ua)

Ендрю Шонфілд

ПОВОЄННА ЕКОНОМІКА

ІСТОРІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ
ЕКОНОМІЧНИХ ДИВ

*Переклав з англійської
Роман Клочко*

«НАШ ФОРМАТ» · КИЇВ · 2025

[Почитати опис, рецензію і купити можна на сайті nashformat.ua](https://nashformat.ua)

Зміст

<i>Скорочення</i>	8
<i>Передмова Віктора Галасюка</i>	9
<i>Передмова до українського видання</i>	11
<i>Передмова до видання в м'якій обкладинці</i>	13
<i>Вступ</i>	16

Частина перша

ЕКОНОМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ

<i>Розділ 1</i>	Ознаки змін	23
<i>Розділ 2</i>	Натяки на стабільність: будівництво й міжнародна торгівля	40
<i>Розділ 3</i>	Пришвидшене запровадження інновацій	61
<i>Розділ 4</i>	Стисла аргументація	82

Частина друга

ПІДХІД ДО ПЛАНУВАННЯ

<i>Розділ 5</i>	Етатистська традиція: Франція	93
<i>Розділ 6</i>	Британія в повоєнному світі: держава на відстані руки	110
<i>Розділ 7</i>	Розвиток планування у Франції	142
<i>Розділ 8</i>	Планування: порівнюючи Британію та Францію	172
<i>Розділ 9</i>	Різновиди європейського досвіду	195
<i>Розділ 10</i>	Планування загалом	238

Частина третя
РИНКОВІ ІДЕОЛОГІЇ

<i>Розділ 11</i>	Організоване приватне підприємство: Німеччина	255
<i>Розділ 12</i>	Німецька економічна політика: теорія та практика	279
<i>Розділ 13</i>	США: невизначена роль державної влади	311
<i>Розділ 14</i>	Політика США в 1960-х роках	345
<i>Розділ 15</i>	Зміна стилю приватного підприємництва	370

Частина четверта
**ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПІДТЕКСТІВ
АКТИВНОЇ ДЕРЖАВИ**

Дослідження політичних підтекстів активної держави		395
<i>Подяки</i>		438
<i>Додаток I</i>	Індустріальні країни як ринок для засобів виробництва	440
<i>Додаток II</i>	Торівля синтетичними продуктами	442
<i>Додаток III</i>	Зростання державних інвестицій: порівняння Німеччини та Великої Британії	445
<i>Додаток IV</i>	Дискримінаційні субсидії та податкові пільги в Німеччині й Британії	448
<i>Додаток V</i>	Контроль нафтового ринку США	454
<i>Примітки</i>		456

*Присвячено Альфреду Гехту — з подякою
за кілька років дискусій та підтримки,
результатом яких стала ця книжка*

Передмова Віктора Галасюка

«**Р**обіть те, що заможні країни робили, щоб стати такими, а не те, що вони радять вам робити сьогодні», — каже мій Учитель, почесний професор Університетського коледжу Лондона Ерік Райнерт. Одна з найкращих і найвідвертіших економічних порад, чи не так? Але щоб скористатися нею, важливо вивчати економічну історію: які рішення ухвалювали різні країни в певних умовах, які наслідки це мало, що працювало, а що — ні.

Звісно, неможливо просто скопіювати економічну політику чи тим паче успіх іншої країни. В економіці контекст має критичне значення. У кожної держави є власні обставини, ресурси та виклики. Але чому б не скористатися певними «будівельними блоками» для власного економічного дива? Розуміючи економічні підходи, моделі та інструменти, що вже неодноразово довели свою ефективність на практиці, значно легше сформувати успішну економічну політику, ніж створювати її «з нуля». Краще вчитися як на чужих помилках, так і на чужих успіхах.

У цьому сенсі книжка, яку ви тримаєте в руках, має особливу цінність. Ендрю Шонфілд, видатний британський економіст, який працював директором з досліджень у Королівському інституті міжнародних відносин, дослідив чи не найцікавіший досвід економічного розвитку XX століття в таких країнах, як США, Велика Британія, Франція, Німеччина та Італія.

Не обмежений ідеологічними рамками, автор ретельно аналізує еволюцію ринкових економік і порівнює підходи до управління та економічну політику ключових європейських країн протягом двадцяти років після Другої світової війни.

Шонфілд розглядає, як західні країни інтегрували державне втручання з ринковими механізмами для досягнення економічного розвитку та соціальної стабільності. Він аналізує змінювані

відносини між корпораціями, профспілками та державою, підкреслюючи важливість їхньої співпраці для економічного розвитку.

Емпіричний підхід, ретельні порівняння та проникливі спостереження зробили цю книжку наріжним каменем у вивченні економічних систем, надаючи цінні інсайти щодо взаємодії публічної влади та приватного підприємництва. Ці знання і досвід будуть корисними для повоєнного відновлення та розвитку України.

Українська асоціація Римського клубу та видавництво «Наш Формат» висловлюють подяку за фінансову підтримку видання цієї важливої книжки українською мовою мережі мультимаркетів «Аврора» та кофаундинговій ІТ-компанії Genesis.

*Президент Української асоціації Римського клубу,
член Наглядової ради Київського міжнародного
економічного форуму, куратор Академії КМЕФ,
д-р екон. наук*
ВІКТОР ГАЛАСЮК

Передмова до українського видання

Це стара книжка: її завершили писати 1964 року, а вперше опублікували 1965-го. Вона дуже хороша й цінна. Це один з тих творів, що надихали нас, коли ми були аспірантами. Без плачів і прославлянь у ній описано досягнення світу, у якому держава вже не веде політики невтручання, а є активним лідером, який відновлює, перебудовує та поживляє зруйновану війною європейську економіку, співпрацюючи з дедалі сильнішим приватним сектором.

Найкраще та найцінніше тут для українських читачів — це конкретність, із якою автор аналізує те, як провідні європейські країни (Франція, Західна Німеччина і Британія) організували відновлення економіки після руйнувань Другої світової війни, як перебудували її та привели до нового, безпрецедентно швидкого зростання. Завдяки детальному інституційному аналізу, зокрема національного економічного планування у Франції та взаємозв'язку провідних галузевих об'єднань, банків і корпорацій у Західній Німеччині, українські читачі дістануть рідкісну й цінну інформацію про те, як планувати відновлення економіки після війни та повернути її до життя. Наведені способи залишаються актуальними для амбітних і обізнаних людей, які починають накреслювати повоєнне економічне та соціальне майбутнє своєї країни.

Заведено вважати, що у Франції відновлення зорганізувала держава, створивши національну комісію з планування і гордо проголосивши націоналізацію багатьох великих галузей промисловості. У Західній Німеччині, з огляду на її нещодавню історію, горде відновлення сильної інтервенціоністської держави було серед найменш можливих чи бажаних речей. Але Шонфілд терпляче демонструє, що розподіл основних інвестицій у цій країні відбувався в умовах такого самого централізованого контролю та координації, як і у Франції, тільки опікувалося цим не державне відомство. Таке

стало можливим завдяки зв'язкам між великими банками та галузевими асоціаціями. Автор цілком обґрунтовано називає відповідний розділ «Організоване приватне підприємство». Цю реальність можна побачити лише зблизька, вивчивши інституції, їхнє функціонування й навіть їхніх керівників.

Рушійною місією Французької планової комісії та її особливого процесу планування, який наголошував на активній, особистій участі промислового менеджменту як з націоналізованих галузей, так і з приватного сектору, було сповнити французький менеджмент духом поступу та перспективи. Цей настрій мав замінити те, що називали мальтузіанським мисленням Франції, — обмежувальний, надобережний, оборонний менталітет, який протягом цілого покоління пронизував французьке суспільство, від спальні до зали засідань ради директорів¹. Німеччина ж потреби в такій трансформації не мала. Цій країні з розбомбленою економікою та жахливими демографічними втратами не треба було змінювати ментальність менеджменту. Її менеджери вже давно були модернізаторами. Більшість унікальних структур німецького організованого капіталізму, а також більшість управлінців воєнного часу збереглися і після війни. Кожна країна починала повоєнний період у дещо інших умовах, з іншими інституціями, політикою та цивільною культурою і розробляла власний спосіб економічної реорганізації. Вона, так би мовити, робила це на практиці, а не в промовах, трактатах або підручниках, хоча і їх ніколи не бракувало.

Вважаємо, що таке дослідження й таке мислення стануть у великій пригоді Україні для її майбутнього.

СТІВЕН КОЕН І БРЕДФОРД ДЕЛОНГ,
*автори книжки «Американське економічне диво
і Александер Гамільтон»,
травень 2023 року*

Передмова до видання в м'якій обкладинці

Текст цього видання містить низку невеликих виправлень, що мають роз'яснити аргументацію, виправити помилки й усунути певні двозначності, на які мені вказали. Особливо допоміг мій проникливий французький перекладач і друг Бернар Казе, повернувши увагу до низки нових моментів. Коли деякі події, згадані в оригінальному тексті 1964–1965 років, мали наслідки, про які можна згадати в примітці, я так і зробив.

Але я не намагався оновлювати весь текст. На мою думку, книжки такого ґатунку чимось схожі на фото, зроблене ширококутним об'єктивом: вони становлять інтерес, здебільшого тому що охоплюють великий діапазон даних, зібраних до купи в один момент. Звичайно, вони не абсолютно одночасні. Але я сподіваюся, що належать до достатньо короткого періоду, щоб створити враження, подібне до знімків ширококутним об'єктивом. Цей спосіб допомагає, оскільки гостро ставить перед читачем (як і перед автором) запитання про те, чи існує в нещодавній поведінці суспільств, які фігурують в аналізі, щось на кшталт спільної риси, попри різноманітність історичного досвіду. Свідомо використовую уточнювальну фразу «щось на кшталт», бо деякі коментатори натякають, ніби я намагаюся вивести з уривчастих фактів серію теоретичних положень про неминучість того, що називають «плануванням». Прагну виокремити зі строкатої маси фактичних даних деякі загальні ознаки тенденції в інституційній поведінці розвинених індустріальних суспільств, сконцентрованих навколо Північноатлантичного простору. І якщо висновкам, які напрошуються із цієї спроби, бракує невідворотності й переконливості, яку вони могли б мати завдяки систематичній теоретичній структурі, то це один з наслідків методу дослідження. Це частина новітньої історії, а не опис економічної моделі.

З іншого боку, книжка не мала стати найсвіжішою розповіддю про те, як ми нині живемо. Ідеться про тенденції та докази їхнього існування. Деякі рецензенти нарікають, що вона «застаріла» ще до написання або, у найкращому разі, десь між написанням і публікацією. Не сумніваюся, що декотрі приклади, які я використав за принципом миттєвого знімка, можна покращити, узявши дані з пізнішого періоду. Добре усвідомлюю — експерименти з «політикою доходів», про які йдеться в розділах 8 і 9, продовжились у другій половині 1960-х років. Намагався передати певний колорит цієї роботи на початковому етапі та виявити деякі труднощі на шляху політики доходів, котрі, як було зрозуміло із самого початку, буде нелегко подолати. Нічого з того, що сталося за останні кілька років, цього завдання не спростило.

Причиною може бути не лише недостатньо актуальна інформація, а й неправильні тенденції, узагальнення на основі даних, які згодом виявляються нетиповими. Саме таку думку люб'язно висловив професор Чарльз Кіндлбергер, який сказав, що після завершення «ери європейського надзростання» «однією з перших жертв змін є ця дуже корисна й заохочувальна книжка»². У зв'язку із цим зауваженням видається необхідним пояснити: ця книжка не містить тези про те, що завдяки різним інструментам економічного втручання, розробленим (а іноді й відкинутим) після війни, Західна Європа досягла «надзростання» назавжди. Звісно, попередні темпи зростання в перші повоєнні роки були вищими й у довгостроковій перспективі їх можна було зберегти. Мій погляд полягає лише в тому, що в західному індустріальному світі існує ймовірність збереження вищих середніх темпів зростання, ніж у найуспішніші періоди до Другої світової війни. Деякі дані, наприклад з досвіду початку 1960-х років, свідчать, що цю ймовірність підвищують ретельніше управління економікою, удосконалення методів вимірювання економічних показників, підвищення обізнаності про довгострокові наслідки повсякденних рішень як у державному, так і в приватному секторі, а також спроба усунути суперечливі припущення, що лежать в основі самостійно прийнятих рішень. Знову ж таки, це не висновок, який неминуче випливає з нової теорії зростання. Це лише обґрунтована ймовірність, яка в кінцевому підсумку спирається на політичну оцінку того, як низка країн управляли своїми справами в перші два десятиліття після війни.

Економісти, здається, особливо схильні не розуміти цілей один одного. Цим теоретикам важко повірити, що коли хтось намагається написати працю з новітньої історії, покликану висвітлити, зокрема, урядові політичні процеси в управлінні економікою, то він не робить таємних спроб нав'язати нову теорію публіці, яка нічого не підозрює. Перша частина книжки являє собою належно стислий і поверховий огляд аргументації економістів про природу пововненого досвіду високих і тривалих темпів економічного зростання. Я намагався пояснити, чому вважаю, що, незважаючи на прогнози талановитих і ерудованих науковців, які використовують докази минулих довгострокових тенденцій, серйозний відкат назад в економічному зростанні Заходу видається загалом малоімовірним. Сподівався, що мій оптимізм у зв'язку із цим прорветься крізь обговорення похмурих інтерпретацій майбутнього в розділах 2 та 3. Але, здається, дехто з колег у цьому не впевнений: «У розділі 4, — зазначав один з авторів у *Economic Journal*³, — Шонфілд раптом зрікається песимістичних поглядів на майбутнє капіталізму в довгостроковій перспективі...». Щоб уникнути будь-якого подальшого непорозуміння, скористаюся цією можливістю і поясню, що не збирався в усьому тексті зберігати радісну усмішку. Моя мета полягала в тому, щоб читач відчув мінливість аргументації, й для цього я із симпатією підсумував погляди тих, хто зі мною не згодний.

*Е. Ш.,
лютий 1968 року*

Вступ

Перше, що мав би пояснити автор подібної книжки, — це те, як йому вистачило нахабства за неї взятися. Її тематика охоплює розвиток інституцій пів десятка країн за два післявоєнні десятиліття. Для всебічного вивчення цього питання треба значно більше детальної та різноманітної інформації, ніж може накопичити одна людина. Очевидна альтернатива — зібрати низку експертів з окремих тем, про які йдеться в цьому тексті, й дати кожному з них написати працю на власну тему. Як читач мушу визнати, що такий варіант часто викликає в мене слабке, але безпомилкове відчуття невдоволення. Це корисний спосіб подати велику кількість інформації та ідей на складну або розпливчасту тему, якщо справу роблять добре. Але я виявив, що як читач віддаю перевагу єдиному, хоча й частковому баченню великої теми однією парою очей, а не серії незначних, хоч і відмінних, варіацій. Саме так я підійшов до написання цієї книжки, знаючи, що в певному сенсі спроба неминуче стане безуспішною: принаймні деякі важливі питання залишаться поза увагою, а пропорція включення інших не завжди буде правильною. У цьому описі сучасного капіталізму на Заході я обмежився лише тим, що мені відомо. Хоч би як хто намагався розширити коло відповідних даних, це неминуче призведе до створення дещо упередженої картини життя.

Трохи втішає в цьому плані те, що більшість матеріалу важко піддається систематичному аналізу. Актуальні та перевірені документальні свідчення про сучасні тенденції часто недоступні, а коли вони є, то часто їх неможливо інтерпретувати без допомоги досвіду, ґрунтованого на безпосередньому спостереженні. Це неминуче додає імпресіоністських та особистих ноток. Значна частина даних, які я використав, походить з особистих інтерв'ю. Я намагався там, де міг, зазначати джерела, але це не завжди було реально.

Серед основних країн, що фігурують у моєму дослідженні різних стилів сучасного капіталізму, однієї важливої немає. Це Японія. Я оминув її свідомо. Мені здавалося, що західне капіталістичне суспільство (тобто країни, розташовані навколо Північної Атлантики) має чимало спільної історії, розмовляє спорідненими мовами й має певні традиції політичної поведінки, а тому створить значуще поле для досліджень. Часто дії окремих країн у групі можна розглядати без перевантаження фактами як варіації на певні спільні історичні теми. Успіх Японії в повоєнний період сам по собі є феноменом: почавши з неповністю розвиненої економіки, вона надзвичайно швидко стала провідною індустріальною державою, за одне десятиліття подвоївши свій валовий національний продукт. Було б неправильно вважати це типовим для функціонування сучасного капіталізму в розвинених країнах.

Спершу я планував узяти за хронологічну межу дослідження осінь 1964 року. Здавалося, це зручний момент, щоб підвести ризик. Вибори в США дали демократам переважну більшість, якої вони не мали від середини 1930-х років. У Британії вперше за 13 років прийшов до влади лейбористський уряд. А у Франції з'явився новий (п'ятий) чотирирічний план. Але я виявив, що на практиці неможливо уникнути певного історичного «переливу» й не висвітлити пізніших подій. Це виявилось особливо складним завданням у британському контексті, де методи державного управління в економічній сфері цікаво змінювалися протягом перших шести місяців правління лейбористів у 1964–1965 роках. На момент написання цієї роботи неможливо було зробити будь-які остаточні висновки про значення, а тим більше про ймовірні результати змін у методах планування, які лейбористський уряд почав вносити на цьому етапі. Але й ігнорувати цей експеримент здавалося несправедливим. Я лише спробував окреслити спектр нових можливостей, які він відкрив.

Ще одним помітним упущенням цього дослідження є аналіз внеску повоєнних міжнародних інституцій у новий економічний порядок. У книжці я розглядаю насамперед внутрішні механізми держав, хоча й обговорюю деякі способи, за допомогою яких вони впливають на зовнішні відносини, наприклад у сфері міжнародної торгівлі. Внесок міжнародних організацій важливий, а наприкінці 1960-х і в 1970-х роках він може стати ще важливішим. Наприклад, зрозуміло, що подальше розширення міжнародної торгівлі (від якого, на мою думку, дедалі більше залежить наше повоєнне

процвітання та сміливіша економічна політика) потребуватиме позитивних міжнародних дій. На цьому етапі, у середині 1960-х років, єдиною найсерйознішою загрозою для тривалого періоду процвітання, що його переживає західний капіталізм, здається, є невирішена проблема створення ефективної міжнародної валютної системи, яка дасть змогу світовій грошовій ліквідності розширюватися плавно й автоматично, як того потребує фінансування дедалі більшого обсягу торгівлі.

У певному сенсі спостерігаємо виникнення «міжнародного суспільства» в ідейній сфері. Ми звикли думати про обмін патентами та промисловими ліцензіями, але менше знайомі з тим, як обмін досвідом впливає на поведінку політичних та економічних інституцій. Існує тенденція розглядати їх як *приватну* справу, що нікого більше не стосується, крім конкретної нації. Порівняльні дослідження державного управління досі перебувають на початковому етапі. Імпульс до більших зусиль у цій сфері, вираженням яких є ця книжка, частково походить від усвідомлення того, що будь-яка серйозна спроба організувати міжнародні відносини за раціональнішою схемою, з вищим вбудованим коефіцієнтом запасу міцності передбачає досить глибокі зміни в усталених національних звичках внутрішнього управління. Отже, дані, зібрані в цій книжці, також можна частково розглядати як пролог до вивчення того, що потрібно для ефективнішої міжнародної економічної спільноти.

На наступних сторінках читач, поза сумнівом, відчує мою прихильність до особливого характеру того періоду, який ми на Заході переживаємо останні 20 років. У певному сенсі ця книжка — непряме свідчення мого навернення від одного погляду на світ, що мав в основі елементи катастрофи, до іншого, обнадійливішого. Після винятково жорстокої та руйнівної війни, а потім мирного періоду, протягом якого наші суспільства, здавалося, прагнули довести, що вони не можуть ефективно використовувати приватне підприємництво в загальних інтересах, Захід вступив у період безперервного економічного зростання, котре вирізняється як динамічністю, так і впорядкованістю. Напевно, буде важко заперечувати, що суспільства, у яких ми живемо, є набагато кращими в плані людяності, ніж ті, які існували чверть століття тому. Особливо кращі вони в тому сенсі, що страх перед жахливою бідністю, загальний ризик утратити все, які домінували за моєї молодості й молодості моїх сучасників, майже не зачіпають сьогоденної молоді. Вона має інші й цікавіші

турботи. Багато людей мого покоління, котрі в 1930-х роках стали сприймати нездоланну деструктивність капіталізму як належне, пережили серйозний особистий досвід, ставши свідками метаморфоз системи із часів війни. Цю книжку значною мірою створило бажання надати такому досвідові особистого вираження.